

VÁRKONYI GÁBOR

A SÁRKÁNY ÁRNYÉKÁBAN

Kultusz és történelem:

Báthory Erzsébet életének értelmezései

■ Az európai kultúrában a sárkány évezredek óta a legyőzendő és legyőzhető gonoszt, a barbárt, a civilizációval szemben a káoszt jelképezi. A megölt sárkány az európai ember kultúrateremtő és kultúrát védelmező lovagi világának szimbóluma. Luxemburgi Zsigmond király híres Sárkány-rendjének jelvényei közé is ezért kerülhetett be. A Báthory család eredetmondájának sárkánya a természet ellenséges erőit képviseli. Az ecsedi lápot meghódító, ott várat építő Báthoryak ugyanúgy a természet erőivel küzdöttek, mint az erdőirtó telepések, ember nem járta vidéket vettek birtokba, és az ősvadont lassan kultúrtájjá változtatták. Bátor Opos, aki a monda szerint a mocsárban élő sárkányt legyőzte, a civilizáció nevében foglalta el a család ősi birtokát. A legenda a maga szimbolikus nyelvén így meséli el azt az egyszerű történelmi tény, hogy Károly Róbert király az őt támogató arisztokrácia tagjait, így a Báthoryakat is, várépítési joggal ruházta fel, és ezzel elindította a magyar történelemben kiemelkedő szerepet kapott család felemelkedését.

Vajon milyen legenda őrzi az emberi lélekben élő sarkány történetét? Legyőzhető-e az emberi lélek sötét oldala, vagy akit hatalmába kerít, az már sohasem szabadulhat meg tőle? Vajon van-e megtisztulás azok számára, akik a sárkány árnyékában élnek?

Báthory Erzsébet legendája, amiből máig ható kultusza is ered, a 18. században született. Thuróczi László jezsuita szerzetes 1729-ben adta ki a Magyar Királyságot és uralkodóit bemutató könyvét.¹ A könyvben Csejte városáról írva öröközte meg a vár és a település egykori tulajdonosá-

A Báthory Erzsébet elleni vizsgálatot nem a megkínzott és kivallatott „tanúk” által emlegetett borzalmak teszik átláthatatlanná, hanem az ügyben szereplők kiismerhetetlen szándékai.

nak, Báthory Erzsébetnek tragikus és borzalmas történetét: „Báthory Erzsébet, aki házasságban élt Nádasdy Ferencsel, hogy ennek a férfinak elkötelezettje legyen, lemondott a katolikus szentségekről, és a lutheránus hittel kötötte össze magát, amelyet férje vallott. Itt kezdődik bukása. Beszennyezte Isten hitét, hogy ezzel is férje kedvében járjon. Vénusz [ti. Báthory Erzsébet], akit szolgálók keze ékesít, szorgalmasan nézegeti magát a tükörben. Kezét minden munkától megkímélte, nem kell semmilyen kötelességet teljesítenie. Hiú módon körbepillant, miközben a fésűnek a lehető legkíméletesebben kell a haját érintenie. [...] E munka közben esik meg, hogy egyik elővigyázatlan szolgálója megrántja az elragadó Héra haját. Erzsébetben felforr a düh, büntetéképpen azonnal szájon vágja a lányt. A lány vére kiserken, egy csepp az úrnő arcára hull, ő egy vászonnal letörli azt, és a helye – elámulva mondhatjuk! – részben megszépül. Közelebbről is megnézi, és csoda tárul eléje: az a hely vonzóbb lett. Ilyen erős lenne az emberi vér? Az ördögtől megszállt nők ravasz művészete látán szeme felragyogott. Erzsébet e felismerést követően becstelenül kezd gondolkodni külleméről. Micsoda? Ha ilyen kis mennyiségű vér ilyen nagy finomságot kínál, mi mindenre lenne képes, ha teljesen átítatna?...”²

Thuróczi mondává formálódó korabeli szájhagyományt és történelmi forrásokat keverve teremtette meg az „ördögtől megszállt” Báthory Erzsébet mítoszát. Írása több helyen is téved, Báthory Erzsébet feltehetőleg sohasem volt katolikus, ahogy bátyja, ecsedi Báthory István országbíró, úgy ő is református lehetett. Az evangélikus egyházat azonban valóban támogatta. A jezsuita szerző a történet elején egyértelművé tette: a legnagyobb bűn a kárhozat felé vezető úton a katolikus egyház elhagyása volt. Története így egyszerű tanmese, amely a protestánsokat egyértelműen az ördög lehetséges szövetségeseiként ábrázolta. A 18. század intoleráns világában Thuróczi természetes módon képviselte egyháza érdekeit, ahogy a történet egyéb elemei is a kor ponyvairodalmának ismert toposzai voltak. A gonosz úrnő, a kiszolgáltatott szolgáló számos, napjainkra mesévé szelídülő rémtörténet hősei voltak. Mindez azonban még nem volt elég ahhoz, hogy Báthory Erzsébet alakja negatív kultikus hőssé emelkedjen. A reformáció által megrontott, az ördög mesterkedéseinek kiszolgáltatott asszony – mondja Thuróczi – a legősibb emberi vágyat, az örök fiatalságot, végeredményben az örök életet akarja beteljesíteni. Hívő keresztény ember egyedül Krisztusban nyeri el az örök életet, az ördög, a női hiúságot kihasználva térítette el Báthory Erzsébetet erről az útról.

Az emberi vér, a fiatal lányok vére, a fiatalság ígéretét hordozza Thuróczi *tragica historiájában*. Így Báthory Erzsébet nem egyszerűen hiú nő, hanem a „női Faust”, aki szerződik az ördöggel, hogy vágyát a fiatalság és örök élet után beteljesíthesse. „Ez a nőszemély az ártatlan leányzók pusztulásának okozója, amit azok a régi költők jegeztek fel a történelemben, akik ilyesmit egyetlen férfiről sem mertek kitalálni. De ebben az egyetlen nőszemélyben felfedezték a saját hasonmása iránt érzett pusztító szerelmet. Az igazság az, hogy semmi sem közepes a nőben: vagy jó, vagy gonosz.”³ Így lett – talán Thuróczi minden szándéka ellenére – Báthory Erzsébetből a legnagyobb pusztító démon.

Báthory Erzsébet legendájának újabb állomása Bél Mátyás monumentális műve,⁴ ahol a Thuróczi által összefoglaltakat olvashatjuk ismét. A szolgálólányai vérével fiatalságát megőrizni akaró úrnő története, aki ráadásul hiteles történelmi személy, annyira egyedi és lenyűgöző, hogy a 18. század végén már tudományos munkában is viszontláthatjuk.⁵

A 19. század Mednyánszky Alajos írásaival indult. Mednyánszky már 1812-ben elkészült Báthory Erzsébet történetével, amelyet aztán többször is megjelentetett különböző munkáiban.⁶ A Thuróczi által megrajzolt kép azonban semmit sem változott, még annak ellenére sem, hogy Nagy Iván és az ő felhasználásával készült „is-

merettárok” a vérben fürdést ugyan megkérdőjelezték, de a gyilkosságokat és a kegyetlenségeket megtörténtnek tartották. „Az való, hogy Erzsébet igen kegyetlen volt, de kegyetlensége is inkább lelke zavart állapotának tulajdonítható; [...] de hogy vérel mosdott volna, annak nyomára a szigorú bírák sem jöhettek.”⁷ A század végére pedig von Elsberg megteremtette a ma is élő „véres grófnő” alakját.⁸

A véres mágiát űző Báthory Erzsébet a 20. század kultikus alakja lett. Horror és pornografikus filmek karaktereit mintázták a legendás tömeggyilkosról, akit 650 fiatal lány haláláért tettek felelőssé, és soha egyetlen kérdést sem tettek fel arra nézve, hogy a 18. század közepétől a 19. század végéig formálódó legenda állításait tételesen is megvizsgálják.

A legendával a tudomány sem mert szembeszállni. A véres gonosztettre inkább magyarázatot kerestek, mintsem az állítások hitelességét vizsgálták volna. Thurzó György nádor titkárának, Závodszy Györgynek a naplóját már Thuróczi László és Bél Mátyás is ismerte. A Tudományos Gyűjteményben Gyurikovics György 1839-ben kiadta a tanúvallomásokat, de ezzel sem ment sokkal előbbre a tudományos kutatás, a forrásokat minden elemzés és értelmezés nélkül a gyilkosságok egyértelmű bizonyítékként kezelték.

1973-ban Antall József és Kapronczay Károly Báthory Erzsébet mentális betegségét igyekeztek bizonyítani.⁹ Szinte egy időben vizsgálta Báthory Erzsébet ügyét Nagy László és Péter Katalin.¹⁰ Nagy László a korszak kegyetlenségéhez, társadalmi viszonyaihoz mérve állapította meg, hogy mindaz, amivel Báthory Erzsébetet vádolták, elképzelhető valóság. Péter Katalin a nádori vizsgálat komolyságát tekintette meghatározónak, Báthory Erzsébet személyiségét pedig erősen sérültnek vélte. A kutatásban Szádeczky-Kardoss Irma könyve hozott komoly fordulatot.¹¹ Ő vizsgálta meg először alapos kritikai szemlélettel a tanúvallomásokat, rekonstruálta a politikai összefüggéseket, és megállapította, hogy a vizsgálat során még a kor eljárásrendjével szemben is számos törvénytelenséget követtek el. Rámutatott arra, hogy a több száz áldozat emlegetése egyszerűen képtelenség, a Nádasdy–Báthory udvarban halálesetek történtek, de ezek száma majd egy évtized alatt sem haladta meg a tíz-tizenketőt. A különböző tanúk azonos eseteket emlegetnek, és ráadásul szinte minden esetben rekonstruálni lehet az elhalálozás okát, ami vagy egyedi betegsége, járványra, vagy éppen tragikus balesetre utalt. Szádeczky-Kardoss Irma volt az első, aki a Nádasdy udvarban zajló gyógyító tevékenységet megemlíttette, és ezzel a „beteg” Báthory Erzsébet-kép helyébe éppen a gyógyítást megszervező főrangú arisztokrata nő alakját állította.

A korábban már ismert, de nem kellően értékelt források elemzése is új lendületet adott Báthory Erzsébet udvarának és udvartartásának a megismeréséhez.¹² A Batthyány Ferencsel folytatott levelezéséből tudatos és gondos gazdálkodó asszonyt ismerhetünk meg. Mindezzel együtt Tony Thorne tollából a nemzetközi történetírásban is megszületett az első monográfia, amely már sokkal árnyaltabban tárgyalta Báthory Erzsébet korát és személyét is.¹³

A tudományos megközelítés egyre inkább kifejezésre juttatta, hogy Báthory Erzsébet nem volt „véres grófnő”, a „csejtei hiéna” nem létezik. És nincs ördöggel cimboráló „női Faust” sem. Báthory Erzsébet nem volt sem rosszabb, sem jobb, mint kortársai. Ám a végső választ arra a kérdésre, hogy akkor miért indult ellette több mint 300 tanú megkeresésével és kihallgatásával nyomozás, még mindig nem tudjuk.

Bár Szádeczky-Kardoss Irma alapos vizsgálatnak vetette alá a tanúvallomásokat, néhány furcsaság még mindig maradt, amelyeket érdemes számba vennünk. Ha egyszerű statisztikai elemzést végzünk, akkor azonnal látjuk, hogy az összesen kihallgatott 327 tanú közül csak 107 tett értékelhető vallomást; az összes tanú egyharmada,

ami még így is jelentős szám, de meg sem közelíti a sokat emlegetett több száz tanú kihallgatását. 220 tanú nem látott és nem hallott semmit.

Az értékelhető vallomást tett tanúk közül 64-en tettek terhelő vallomást, ami azt jelenti, hogy halottakról, halálesetekről tudtak beszámolni. 43 tanú bár értékelhető vallomást tett, de nem tudott olyan tényeket felmutatni, amelyek a vád állítását alátámasztották volna. A terhelő vallomást tett tanúk közül csak 8-an állították, hogy Báthory Erzsébet több mint száz áldozatot gyilkolt vagy gyilkoltatott meg. Csak ketten merték azt vallani, hogy látták a kínzásokat vagy a gyilkosságokat, de ők nem említették a megöltek számát.

Lényegében a vád ennek a tíz embernek az állítására alapult. Mindez azért megdöbbentő, mert a 18. század közepétől lényegében napjainkig a felvonultatott tanúk sokaságának a közvélemény és még a kutatók szemében is bizonyító ereje volt. 327 tanú állítását csak nem lehet figyelmen kívül hagyni. De nincs 327 tanú, csak tíz bizonytalan és bizonyítékokkal nem alátámasztható vallomás állítja, hogy Báthory Erzsébet több mint száz ártatlan szolgálot gyilkolt vagy gyilkoltatott meg.

A nyolc tanú név szerint: az első Zsuzsanna, akiről keresztnevén kívül semmit sem tudunk, ami önmagában is furcsa, hiszen a tanúk lakhelyét, foglalkozását és életkorát a vallatók feljegyezték. Viszont Zsuzsanna az, aki 650 megölt szolgálot említett, de semmit sem látott. A második vitéz Poky Boldizsár sárvári porkoláb, aki 300 megölt lányról hallott. A harmadik Blahó Mihály Kosztolányból, aki szintén 300 áldozatról hallott. A negyedik Kadludecz János, szintén Kosztolányból, aki 560 áldozatot említett, de csak hallotta. Az ötödik, Raczicénusz István vágújhelyi lelkész, 200 áldozatot mondott, de hozzátette, hogy sokan mesélték. A hatodik, Török Ferenc hasonlóképpen 200 halotról tudott, és csak hallotta. Bicsérdy Benedek, a hetedik, Sárvár másik porkolábjá 175 áldozatról számolt be. A nyolcadik tanú, Zoltay Jánosné Szelestey Anna pontos számot nem tudott mondani, „egynéhány száz” megölt szolgálot tett vallomást. Azonban ez a nyolc ember nem a saját tapasztalata alapján vallotta, amit vallott, hiszen nem láttak semmit, csupán hallomás alapján mondták a számokat. Őket semmilyen értelemben sem lehet szemtanúknak tartani.

Csupáncsak két ember, Dezső Benedek udvarmester és Szilvász Jakab állította, hogy „sok kíntást” vagy „tenger sok gonosztságot” látott. Mind a ketten Keresztúron, illetve Lékán szolgálták Báthory Erzsébetet, és Nádasdy Ferenc régi alkalmazottai közé tartoztak. Ők ketten lennének a Báthory Erzsébet elleni vizsgálat elindítói?

Az események felderítését a sajátos magyarországi viszonyok is nehezítik. Gyakorlatilag nem létezik nyilvánosság, illetve a modern értelemben vett nyilvánosságoknak csak szűk, egymástól is elszigetelt körei léteznek. A hírek lassan terjednek, értékük megkérdőjelezhető. Csak összehasonlításképpen: a Báthory Erzsébet elleni vizsgálat idején az angol közvéleményt valamelyest hasonló eset tartotta lázban: Lady Frances Howard, Lady Essex, Somerset grófnéja ellen gyilkosság, méregkeverés és fekete mágia miatt indult vizsgálat. A három évig tartó nyomozás, majd bírósági eljárás végén Somerset grófnéját halálra ítélték. Életét királyi kegyelem mentette meg.¹⁴ A Frances Howard elleni vizsgálat végig a közvélemény figyelmétől kísérvé zajlott. Ezzel szemben a Báthory Erzsébet elleni vizsgálatról az érintett hatóság emberein kívül senki sem tudott. Eddigi ismereteink szerint Báthory Erzsébet sem kapott értesítést az ellene felhozott vádakról, a meginduló tanúvallatásokról. Sem a hivatalos, sem a magánlevelezésben nincs nyoma annak, hogy Nádasdy né tudott volna a vizsgálat megindításáról. Nagyon fontos lenne annak ismerete, hogy mikor és hogyan szerzett tudomást a birtokain zajló vizsgálatról. Londonban az újságok szenzációs hírként írtak arról, hogy Somerset grófné ellen nyomozás zajlik, Magyarországon a nádor gyakorlatilag „titokban”, minden törvényes ellenőrzés nélkül vezethette a

vizsgálatot. Pontosabban a törvényességet egyedül a nádori intézmény „tekintélye” biztosíthatta.

Nehéz elképzelni, hogy a birtokaira mindig akkurátus pontossággal odafigyelő özvegy figyelmét elkerülte volna a vallatóbiztosok tevékenysége, de törvényes perbe hívás nélkül nem biztos, hogy egyáltalán érzékelt a vallatások komolyságát és a legfontosabbat, hogy mindez éppen ellene irányul.

Megalapozottnak látszik az a vélemény, hogy Báthory Erzsébet csak 1610. december 29-én szembesült az ellene felhozott vádakkal és az addig zajló nyomozással, amikor Thurzó György nádor magánkatonasága és „arra rendelt emberei és szolgálói” rátörték a csejtei udvarház ajtaját, és vacsora közben elfogták. Az eset azért is megdöbbentő, mert úgy látszik, mintha a törvényesség és hivatalosság minden látogatását el akarták volna kerülni. A nádor, aki a törvényességet képviselhette volna az udvarház elfoglalásakor, Vágújhelyen tartózkodva várta az események kimenetelét, mintha minden igyekezet arra irányult volna, hogy személyét távol tartsa ettől a kényes és közel sem biztos, hogy milyen végkifejletet tartogató ügytől. A magánkatonasággal végrehajtott rajtaütés pedig bőségesen kimerítette a hatalmaskodás tényét.

A szembesítés feltehetőleg Ponikénusz János (Jan Poniczky) csejtei evangélikus lelkész feladata lett volna. A háziőrizetbe vetett asszony még akkor sem tudhatta meg hivatalos formában azokat a vádakat, amelyek miatt fogságba került, amikor az elfogatását követő napokban Ponikénusz János több környékbeli lelkésszel együtt felkereste őt a csejtei várban. Ponikénuszek látogatásának célja rendkívül zavaros. Levelében azzal indokolja a fogságba vetett asszony meglátogatását, hogy „hivatalos kötelességének” tartotta, hogy lelkésztársaival együtt a fogságában lelki vigaszt nyújtsanak neki. A levélből azonban az derül ki, hogy lelki vigasz helyett éles szóváltásba keveredtek az asszonnyal. De vajon mi lehetett az igazi indoka, hogy felkeresse Báthory Erzsébetet, akivel, és ezt ne felejtjük el, nem közölték hivatalos formában, hogy mivel is vádolják? Talán ez lett volna Ponikénusz feladata? Kipuhatolni, hogy a váratlan rajtaütés, a várfogság milyen hatással volt az özvegyre?

Elképzelhető, hogy Ponikénusz küldetésének célja valamiféle „bűntudat” ébresztése lehetett, az, hogy Báthory Erzsébetet „felkészítsék” az ellene felhozott vádak elfogadására, hogy a kiszolgáltatott asszonyt alkalmassá tegyék a kívánt vallomás megtételére. Szádeczky-Kardoss Irma hívta fel a figyelmet arra a tényre, hogy a papok úgy indultak Báthory Erzsébethez, hogy már ismerték a kínvallatásnak alávetett szolgák vallomásait. A megfélemlítéstől a várt vallomás sugalmazásáig sokféle célja lehetett Ponikénuszek küldetésének.

Azt hogy Ponikénusz valamiféle, máig pontosan nem ismert terv alapján dolgozott, igazolhatja rendkívül gyors megjelenése. Talán a rajtaütés keltette rémületet, lelki sokkot akarták kihasználni. Báthory Erzsébet gyorsan megszerzett, remélt beismerő vallomása az ügy gyors lezárását eredményezhette volna. Ezt a célt azonban Ponikénusz még lelkésztársaival együtt sem tudta elérni. Látogatását Báthory Erzsébet egyértelmű provokációként értékelte, és ezzel összhangban rendkívül határozottan utasította el. Eredménytelenségét talán maga Ponikénusz is érezhette. Ezt pótolandó, levelében megpróbált újabb terhelő bizonyítékokkal szolgálni Nádasdyné ellen, és Báthory Erzsébetet bűbájossággal próbálta megvédeni, ezzel a boszorkányperek felé igyekezett eltolni az eddigi „gyilkossági” koncepciót. Érdekes módon, és ezzel Ponikénusz saját következetlenségét árulja el, tanúvallomásában szót sem ejtett a bűbájosságról.

Nemcsak a nádor vagy a csejtei lelkész viselkedése zavaros az egész ügyben. Már Szádeczky-Kardoss Irma megállapította, hogy gyanúsán hiányoznak a koronatanúk, illetve az áldozatok rokonai, akik jogosan kezdeményezhettek volna vizsgálatot és bírósági eljárást. Egyetlen család sem jelentkezett, hogy hozzátartozójuk megölése

miatt elégtételt követelnek. Thurzó Báthory Erzsébet elfogásának másnapján átrendezte a helyszínt, egy kiásott hulla bemutatásával próbálta igazolni a vád állítását, valamint egy megkínzott, de élve kiszabadított lányról szólnak a források. Csakhogy éppen az élve kiszabadított lánytól nem kérdezte meg senki, hogy mi történt vele! Háromszázhuszonhét tanú vallomását gyűjtötték össze, de annak az egynek, akit állítólag megkínzottak, a vallomásra nem voltak kíváncsiak.

Báthory Erzsébet négy szolgáját, Újváry Jánost, Jó Ilonát, Szentes Dorottyát, Beniczky Katát a nádor birtokán, Biccsén kínvallatásnak vetették alá, majd Beniczky Kata kivételével nagyon gyorsan halálra ítélték és kivégezték őket. Vallomásaik a tervezett bírósági eljárást nem szolgálhatták, egyedül az utókor horror iránt érdeklődő közönségének borzongás iránti igényét elégíthetik ki. Ezekben a kegyetlen tortúra alatt tett vallomásokban szerepel mindaz a borzalom, amit Báthory Erzsébetnek szokás tulajdonítani. De még ezekkel a vallomásokkal együtt sem lehetett bíróság elé vinni Báthory Erzsébet ügyét. A vád két belső udvari ember, Dezső Benedek és Szilvász Jakab, nyolc bizonytalan híresztelések alapján valló, valamint négy megkínzott udvari szolgáló vallomásra alapozva még a korabeli bíróság előtt sem állta volna meg a helyét. Thurzó nádor óvatossága nem volt véletlen, nem kockáztathatta a nádori hivatal tekintélyét ebben, ezért sohasem engedte bíróság elé vinni az ügyet, bármennyire is ez szolgálta volna az igazság és a megvádolt asszony érdekét is.

A Báthory Erzsébet elleni vizsgálatot nem a megkínzott és kivallatott „tanúk” által emlegetett borzalmak teszik átláthatatlanná, hanem az ügyben szereplők kiismerhetetlen szándékai. Mi vezetett arra egy evangélikus lelkészt, hogy a tanulatlan falusiakat is felülmúlva írjon bűbájosságról, ördögösségről? Miért fordulnak szembe Nádasdy Ferenc régi emberei a birtokok irányítását saját felügyelete alá rendelő özvegyvel? Mi vezethette a nádort? Politika? Nyereségvágy?

A történész összegyűjtheti a forrásokat, rendszerezheti az információkat, de az emberi lélekben megbúvó sárkányt aligha derítheti fel. Báthory Erzsébet feltehetőleg nem is sejtette, hogy férje halála után egyre inkább a sárkány árnyékában élte mindennapjait, de ez a sárkány nem az ő, hanem inkább az ellene készülődők lelkében élt.

■ JEGYZETEK

1. Ladislaus Thuróczi: *Ungaria suis cum regibus compendio data*, Tyrnaviae (Nagyszombat). 1729.
2. Thuróczi i. m. 189. Magyarul: Lengyel Tünde – Várkonyi Gábor: *Báthory Erzsébet. Egy asszony élete*. Bp., 2010. 216–218.
3. Lengyel Tünde – Várkonyi Gábor i. m. 220.
4. Matthias Bel: *Notitia Hungariae novae historico-geographica*. IV. Wien, 1742. 468–472.
5. Michael Wagner: *Beiträge zur Philosophischen Anthropologie und den Damit Verwandten Wissenschaft*. Wien, 1794.
6. Aloys Mednyanszky: *Eine Whare Geschichte*, in *Hesperus*, ein Nationalblatt für Gebildete Leser. Prag, 1812; *Uő: Malerische Reise auf dem Waagflusse in Ungarn*. Pest, 1826; *Uő: Erzählungen, Sagen und Legenden aus Ungarn Vorzeit*. Pest, 1829.
7. Heckenast Gusztáv (kiad.): *Ismerettár. Nélkülözhetetlen segédkönyv, mely a történelem, természet s egyéb tudományok és művészet köréből lehetőleg minél több érdekes tárgyat és egyéniséget betűsorozatos rendben megismertet*. Pest, 1858. 732; Nagy Iván egy évvel korábban megjelent családtörténeti munkájában írta: „...ki ha vérrel nem mosdott is, mint a hagyomány állítja, de bizonyos, hogy számtalan ártatlan nőt legyilkoltatott.” Nagy Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. Pest, 1857. I. 231.
8. R. A. von Elsberg (Ferdinand Strobl von Ravelsberg): *Die Blutgräfin (Elisabeth Báthory)*. Breslau, 1894.
9. Antall József – Kapronczay Károly: *Aus der Geschichte des Sadismus: Elisabeth Báthory*, in *Die Waage. Zeitschrift der Chemie Grunenthal Stolberg, Rheinland*. Bd. 11–12. 1973. 382–388.
10. Nagy László: *A rossz hírű Báthoryak*. Bp., 1984; Péter Katalin: *A csejtej várúrnő Báthory Erzsébet*. Bp., 1985.
11. Szádeczky-Kardoss Irma: *Báthory Erzsébet igazsága*. Bp., 1993.
12. Várkonyi Gábor: *Újabb források Báthory Erzsébet életéhez*. Irodalomtörténeti Közlemények 1999.1–2.
13. Tony Thorne: *Countess Dracula. The life and times of Elisabeth Bathory, the blood countess*. London, 1997.
14. Anne Somerset: *Unnatural Murder. Poison at the Court of James I*. London, 1997.